

Tutkijoiden näkemyksiä koronaepidemian vaikutuksista ja tarvittavista toimenpiteistä

Esipuhe

Osaaminen, tiede sekä tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminta ovat keskeiset hyvinvointivaltion toimivuuden ja kilpailukyvyn ponnahduslaudat. Suomen ja koko maailman poikkeustila on osoittanut, että eri puolilla maailmaa osaajista on pulaa, yhteiskuntien huolto- ja kriisivarmuus on yskähdellyt ja tutkitulla tiedolla olisi vieläkin enemmän käyttöä hankalia päätöksiä tehtäessä.

Itsenäisen Suomen tarina on voimakkaasti koulutukseen ja osaamiseen panostaminen. Myös nyt on huolehdittavaa, että yksilöt ja yhteisöt tulevat kriisistä ulos toimintakykyisinä. Opetus- ja kulttuuriministeriön toimialalla yksilön selviämisen eväistä huolehditaan varhaiskasvatuksen, koulutuksen, tutkimuksen, nuorisotoiminnan, kulttuurin ja liikunnan keinoin.

Korona-epidemiasta selviämisen ja sen jälkeisen yhteiskunnan uudelleenkäynnistymisen toimenpiteitä varten OKM on tutkittua tietoa kootessaan kääntynyt tutkijoiden puoleen. Korona-viruksen biologiaa sekä koronataudin diagnostiikkaa, hoitoa ja leviämistä tutkitaan kiivaasti kaikkialla maailmassa.

Viruksella ja sen aiheuttamalla taudilla on yhteiskuntiin ja talouksiin monenlaiset ja osittain keskinäisriippuvaiset vaikutukset, joiden tutkimus vauhdittunee akuutin kriisin laimennuttua. Poikkeustilan vaikutukset eri ikäisiin ihmisiin ja erilaisiin yhteisöihin voivat jatkua, vaikka normaali arki käynnistyy. Valtion ja kuntien on pystyttävä osaltaan huolehtimaan, että jokainen pääsee eteenpäin, kun poikkeustilatoimet päättyvät.

Korona-virusepidemiasta aiheutuvien pidempiaikaisten vaikutusten ymmärtämisen ja niiden pehmentämisen edellyttämien toimien valmistelemisen tueksi OKM pyysi 30.3.2020 kuudelta eri alan tutkijalta näkemyksiä. Tutkijat pohtivat kysymystä itsenäisesti ja koostivat monialaisista lähtökohdista näkemyksensä toimenpidekokonaisuudesta OKM:n hallinonalalla toteutettaviksi. Työhön osallistuivat professori Sirkka Heinonen, taiteilija-tutkija Jussi Lehtonen, professori Taina Rantanen, vastaava tutkija Mikko Salasuo, professori Christina Salmivalli ja professori Otto Toivanen.

OKM käyttää tutkijoiden näkemyksiä valmistellessaan koronatilanteesta selviämisen välittömiä ja pidemmän aikavälin toimia omalla sektorillaan ja valtioneuvoston ministeriöiden kesken. Toimenpide-ehdotukset sekä osaltaan tukivat jo OKM:n valmisteluissa muun tutkitun tiedon pohjalta tehtyjä linjauksia että antoivat aihetta uusiin, välittömästi toteutettavissa oleviin toimiin. Erityisen kiinnostavaa on, että samaan tai samankaltaiseen toimenpiteeseen päädyttiin eri tieteenalojen tutkimukseen pohjautuvista lähtökohdista.

Tutkijoita pyydettiin työssään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- Miten voidaan estää koronakeväästä muodostumasta sukupolvikokemusta, joka lamauttaa yksilöitä, yhteisöjä ja yhteiskuntaa?
- Millaisia vaikutuksia tilanteella on välittömästi ja pidemmällä aikavälillä?
- Mitä pitkän aikavälin toimenpiteitä yhteiskunnan tulee käynnistää pehmentämään tilanteen sosiaalisia vaikutuksia?

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Raportin synteesi

Lasten ja nuorten tukeminen

Koronakevät on mullistanut koko yhteiskuntaa tavalla, joka heijastuu paitsi akuuttina tilanteen hoitamisen shokkina niin myös pitkällä aikavälillä. Korona-virus syventää jo ennestään vallinnutta tulevaisuusahdistusta ilmastonmuutoksen ja konfliktien kielteisistä vaikutuksista. Kaikenikäisille on tärkeää säilyttää toivo tulevaisuuteen.

Eryyisesti lasten ja nuorten kannalta asia on erittäin merkittävä, koska tilanne saattaa muuttaa yksilön elämän monella tavalla. Esimerkiksi etäopiskelulla on seurauksia oppimiselle, mutta ehkä vielä merkittävämpiä seurauksia sosiaalisten suhteiden ja mielen hyvinvoinnin kannalta. Monet merkittävät ihmissuhteet (ikätoverit, turvalliset aikuiset päivähoitossa/varhaiskasvatuksessa/koulussa ja harrastuksissa, omat isovanhemmat) ovat kokonaan katkolla tai niitä on merkittäväällä tavalla rajoitettu.

Lisäksi koronavirus aiheuttaa ahdistusta ja huolta läheisten puolesta tai laajemmin ("miten Suomi/maailma selviää tästä"). Monet perheet kohtaavat työttömyyttä ja taloudellisia vaikeuksia. Jotkut lapset ja nuoret menettävät läheisiään.

Oppimisen osalta lasten ja nuorten eriarvoisuus korostuu ja oppimiserot kasvavat, kun oppimisen tukeminen on pitkälti perheiden varassa. Myös hyvinvointierot kasvavat. Perheet ovat tavallisestikin hyvin erilaisia keskenään, ja kriisitilanteessa tämä korostuu.

Joidenkin lasten osalta turvallinen arki, säännöllinen ja riittävä ruokailu ja nukkuminen – perustarpeet – jäävät toteutumatta, eivätkä vaikutukset rajoitu tähän kevääseen. Onkin odotettavissa, että koronakevään jälkeen lasten ja nuorten oppimisen ja hyvinvoinnin erot ovat kasvaneet.

Osa lapsista ja nuorista on traumatisoitunut, monen turvallisuuden tunne on järkkynyt, osa on kokonaan tipahtanut oppimisesta ja/tai jäänyt syrjään sosiaalisista suhteista (sillä välin kun luokkakaverit ovat jatkaneet vuorovaikutusta esim. some-ryhmissä) ja lukuisten perheiden taloudellinen niukkuus tulee rajaamaan esimerkiksi harrastusmahdollisuuksia.

Keskeistä kielteisten vaikutusten minimoimisen kannalta on, miten hyvin lasten ja nuorten tärkeissä ympäristöissä (varhaiskasvatus/koulut/oppilaitokset) kyetään yhdessä käsittelemään jaettua kokemusta, rakentamaan uutta yhteisöllisyyttä, tunnistaamaan erityistä tukea tarvitsevat – liittyipä tarve sitten oppimiseen, sosiaalisiin suhteisiin tai mielen hyvinvointiin – ja tarjoamaan heille tarpeen mukaista tukea.

Korona-epidemia sukupolvikokemuksena

On arvioitu, että epidemiasta voi muodostua sukupolvikokemus, joka lamauttaa. Nuoruuden aika luo tässä suhteessa merkittävän aikaikkunan. Sukupolven suhde yhteiskuntaan, sen arvoihin ja rakenteisiin rakentuu nuoruudessa. Samoin nuoruudessa

määrittänyt nuoren polven sosiaalinen paikka sukupolvien ketjussa – suhde aiempiin sukupolviin. Tutkimukset osoittavat, että sukupolvien dynamiikassa on nuoruuskokemusten ja suvun lisäksi kolmas muuttaja: sykäykset, joita aiheuttavat mm. tekninen tai lääketieteellinen kehitys/innovaatio, nopea talouskasvu, kaupungistuminen, yhteiskunnalliset kriisit tai suoranaiset katastrofit.

Suomalaisia sukupolvia koskevan tutkimustiedon mukaan syvän kriisin (nälkä, lama, sodat, talous, terveys) ajoittuminen nuoruusvuosiin saattaa suistaa sosialisointia rajoitettuihin ja aikuisuudessa tarvittaviin pääomien jää omaksumatta: sukupolvi ”jäähmetty” paikalleen. Koronakriisi on pitkittyessään potentiaalisesti kolmas muuttaja, sykäys, joka jättää jäljen nuoreen sukupolveen.

Jotta jo valmiiksi tulevaisuutensa epävarmaksi kokeva nykyinen nuori polvi ei kriisin johdosta jäähmetty ja lamaannu, on jälkihoito elintärkeää – erityisesti syrjässä ja reunalla olevien osalta.

Yksilön ja yhteisön toipumisessa ja sen kattavuudessa nuorisotyöllä sekä mielekkäällä harrastustoiminnalla on iso merkitys – tutkimusten mukaan lähes jokainen nuori harrastaa jotain. Nyt perheen ulkopuoliset sosialisointikentät ovat käytännössä täysin pysähdyksissä koronan takia. Se tarkoittaa pysähdystä yhtä lailla vastuullisen ja luotettavan (toisen) aikuisen tarjoamaan kasvatukseen kuin myös vertaisoppimiseen ja nuorille luontaiseen ryhmäkokemukseen, mutta myös nuorten omaehtoiseen kanssakäymiseen.

Koko väestön trauma

Koko maailma on enemmän tai vähemmän pysähtynyt kriisin edessä. Aikuisväestössä työ, työllisyystilanne, harrastukset ja matkustaminen kokevat muutoksia. Elinpiiri rajoittuu lähes jokaisella. Rajoittunut elinpiiri lisää yksinäisyyden kokemusta, vähentää fyysistä aktiivisuutta, lisää virheravitsemuksen ja liiallisen alkoholin käytön riskiä, kaatumisonnettomuuksia, turvattomuutta ja aiheuttaa sensorista deprivatiota.

Fyysisen ja psyykkisen toimintakyvyn heikkeneminen kiihtyy, avun tarve lisääntyy ja sosiaalinen toimintakyky saatetaan menettää. Nämä riskit koskettavat etenkin pienissä asunnoissa yksin asuvia ja kaikkein vanhimpia ihmisiä, joiden tilannetta heikentää digitaalisten taitojen puute. Kielto vierailulla hoivakodeissa aiheuttaa stressiä omaisille ja on muistisairauksista kärsiville vanhuksille käsittämätön tilanne. Hoivakodeissa asukkaita hoidetaan asianmukaisesti, joten tilannekuva on myönteisempi kuin yksin asuvilla haurilla vanhuksilla.

Taloustieteellisessä tutkimuksessa on näyttöä siitä, että lasten vanhempiin kohdistuneilla negatiivisilla shokeilla, kuten työpaikan menetyksellä, on vahingollinen kausaalivaikutus lasten koulunkäyntimenestykseen. Edelleen tutkimus osoittaa, että toisen asteen koulutuksen pääsyyllä on monia positiivisia kausaalivaikutuksia (koulutus, tulot, vähäisempi todennäköisyys tehdä rikoksia). Samoin on näyttöä siitä, että myöhempiin ikävaiheisiin osuvat laaja-alaiset negatiiviset shokit jättävät pitkäaikaisia jälkiä – sekä työelämään siirryttäessä että siellä jo oltaessa. Esimerkiksi tulot jäävät pitkäaikaisesti

alhaisemmiksi kuin muissa kuin kriisioloissa työelämään siirtyneillä tai muulloin kuin kriisin aikana työttömäksi jääneillä. Koronakriisin oloissa katkeavilla opintopoluilla, vaikeutuvalla työelämään siirtymisellä ja omaan tai vanhempien työuraan tulevilla katkok-silla on samansuuntaisia vaikutuksia.

Suomessa erityisiä rajoituksia on kohdistettu yli 70-vuotiaaseen väestöön, jota on keho-tettu pysymään kotona karanteenimaisissa olosuhteissa. On ollut poikkeuksellista, että aikuisten yksilöiden toimintamahdollisuuksia rajoitetaan ikärajan perusteella. Tosiasi-assa vanhuus on siirtynyt myöhempään ikään, ja samalla keski-ikä on pidentynyt. Laa-jemminkin ottaen elämänvaiheita pitäisikin hahmottaa uudella tavalla ja välttää yksin-kertaistuksia yläikärajojen asettamisessa. Terve ja toimintakykyinen elämä on 10–20 vuotta pidempi kuin viitisenkymmentä vuotta sitten.

Normaalissa arjessakin menetetään läheisiä erilaisiin kuolinsyihin. Koronakriisissä on erityisen vaikeaa, jos ei pysty järjestämään muistotilaisuutta ja saamaan muiden ihmis-ten tukea surun aikana. Huolena on myös, että vanha omainen kuolee yksin ja että ti-lannetta ei huomata pitkään aikaan.

Taide ja kulttuuri osana toipumista

Taide- ja kulttuuritapahtumat on peruttu lähes kokonaan. Alan työttömyys lisääntyy no-peasti erityisesti esittävän taiteen aloilla. Toisaalta joidenkin taiteenalojen ja kulttuurin – kuten elokuva, tv, nauhoitettu musiikki, kirjallisuus, kuunnelmat, podcastit, pelit – ku-lutus kasvaa. Taiteen tekeminen ja kokeminen etäyhteyksillä kehitty entisestään, millä voi olla myönteisiä seuraamuksia tiettyjen taidelajien saavutettavuuden kannalta myös pitkällä aikavälillä. Toisaalta sellaiset henkilöt, joilla ei ole taiteen etäkokemiseen ja -tekemiseen tarvittavia välineitä, voivat jäädä kokonaan paitsioon.

Ihmiset ovat koronauutisoinnin kuormittamia, ja he kaipaavat muuta ajateltavaa. Huu-morilla ja yksinkertaisilla kauneuden kokemuksilla on suuri merkitys, kuten myös sillä, miten pelkoja ja kuolemaa voidaan käsitellä ja kohdata. Ihmisten kehollisuuden koke-mus muuttuu, kun he välttelevät toisiaan ja mahdollisesti tarkkailevat itseään neurootti-sesti.

Yhteisöllisyyden ja jakamisen merkitykset tulevat vahvasti esille, kun ne piirtyvät eris-tyksissä olemista vasten. Kun ihmisten minä- ja maailmankuvat joutuvat käymistilaan, he alkavat pohtia, mikä on todella merkityksellistä ja kestävä. Kriisitilanne saattaa paljastaa jotain sellaista, millä on pidemmällä aikavälillä huomattavaa merkitystä kult-tuurimme ja elämäntapamme kehityksen kannalta.

Toimenpide-ehdotuksia

- Toteutetaan INVEST-lippulaivassa kevään 2020 aikana perusopetuksen oppilaille kysely kokemuksista tässä poikkeustilanteessa. Kysely tehdään jokavuotisen KiVa Koulu -kyselyn sijaan. Tällä kartoitetaan kokemuksia ja lasten ja nuorten itsensä kokemaa tuen tarvetta.
- Kriisistä toipumiseksi ja sen vaikutusten minimoimiseksi osoitetaan välittömästi lisäresursseja heikommassa asemassa olevien tukemiseen: oppilaille ja opiskelijoille iästä riippumatta; täydennys- ja uudelleen koulutusmahdollisuuksia lomautetuksi tai työttömäksi joutuville; erityisesti opintojen nivelvaiheessa oleville; tarjotaan jatko- ja uudelleen koulutusmahdollisuuksia valmistuville, joilla vaikeuksia työelämään siirtymisessä.
- Käynnistetään selvitys psykologi-asiantuntijuuden hyödyntämisen mahdollisuuksista varhaiskasvatuksessa ja tarvittavasta resursoinnista.
- Käynnistetään selvitys, kuinka uusia kriisien varalta lapsille ja nuorille voidaan opettaa tapoja omaehtoiseen ja itsejärjestettyyn harrastamiseen. Samalla edistetään harrastustoiminnan integroimista koulupäivän /iltapäivätoiminnan yhteyteen tavoitteena, että jokainen lapsi ja nuori voi päästä harrastuksen pariin.
- Käynnistetään kansallinen ohjelma tunnetaitojen, itsesäätelyn ja kaveritaitojen edistämiseen varhaiskasvatuksessa. Ohjelma on mainittu hallitusohjelmassa.
- Käynnistetään kansallinen, eri-ikäisille ihmisille suunnattu digitaitojen ohjelma, jolla edistetään tasa-arvoista osallistumista yhteiskuntaan, koronakriisistä toipumista ja mahdollisissa tulevilla kriiseissä selviytymistä. Digitaaliset kansalaistaidoiksi kaikille. Erityiseksi ryhmäksi nostetaan ikääntynyt väestö.
- Käynnistetään ohjelma, joka tuottaa yksilöille ja yhteisöille välineitä epidemiakriisin ja siihen liittyvien kokemusten käsittelyyn taiteen ja taidekasvatuksen keinoin.
- Suunnataan lisäresursseja etsivään nuorisotyöhön. Sen avulla voidaan tavoittaa ja voimaannuttaa mahdollisimman suuri määrä reunoilla ja syrjässä olevia nuoria, millä vahvistetaan yhteiskuntaan kuulumisen ja välittämisen kokemusta. Kehitetään verkossa ja mobiilisti toimivia nuorisotyön ja tavoittamisen muotoja.
- Kriisin pitkittyessä säilytetään lähiopetuksessa sellaiset opetusmuodot, joissa etäopetukseen siirtyminen onnistuu heikoiten (esim. opinto-ohjaus, erityisopetus).

- Osoitetaan varhaiskasvatukseen ja kouluille tarpeelliset voimavarat, jotta näissä yhteisössä voidaan käsitellä koronaepidemiaan liittyviä kokemuksia ja tunnistaa tehokkaasti tuen tarpeessa olevat. Opiskeluhuollon työntekijöiden (koulun ja oppilaitosten psykologit, kuraattorit, terveydenhoitajat ja lääkärit) määrään kiinnitetään huomiota. Myös äitiys- ja lastenneuvoloiden, perheneuvoloiden ja lasten- ja nuorisopsykiatrian resurssit on varmistettava.
- Suunnataan tutkimusrahoitusta koronakriisin sukupolvivaikutuksen selvittämiseen.
- Toteutetaan koronaepidemian halvauttamille taiteilijoille ja taidelaitoksille pitkän tähtäimen tukipaketteja.
- Perustetaan tutkimusnäyttöön perustuvien menetelmien jalkauttamisen keskus, joka tukee esimerkiksi varhaiskasvatuksen ja koulutuksen järjestäjiä lasten ja nuorten yhteisöllisen ja yksilöllisen tuen tarpeen arvioinnissa ja sen pohjalta näyttöön perustuvien toimenpiteiden laadukkaassa toteuttamisessa.
- Integroidaan ennakointiosaamista eli systemaattista tulevaisuusajattelua koulutukseen kaikilla asteilla. Se luo tulevaisuusvalmiuksia nykykriisin ja mahdollisten uusien kriisien kohtaamiseen.
- Selvitetään vertaisoppimisen ja solidaarisuuteen perustuvan vertaishoivan edellytyksiä yhteiskunnassa arjen ja kriisien hetkellä.